

Лагода К. О.,

здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ

ТИПОЛОГІЯ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ (СТ. 382 КК УКРАЇНИ)

Анотація. Стаття присвячена типології осіб, які вчиняють невиконання судових рішень. Основними критеріями типології обрано поділ сфер предикатної конфліктної соціальної взаємодії, механізм та мотивацію злочинної поведінки. Зроблено акцент на потребі окремого дослідження особи злочинця – державного виконавця. Виділено 18 типів злочинців. При цьому наголошено, що одна і та ж особа одночасно може відповідати кільком типам.

Ключові слова: невиконання судового рішення, злочинець, типологія, сфера конфліктної соціальної взаємодії, механізм, мотивація, державний виконавець.

Постановка проблеми. Невиконання судових рішень – один з найбільш небезпечних видів злочинів, що посягають на відносини правосуддя. Підриваючи його функціональну спроможність, поширення вказаних кримінальних практик нівелює значення права, як такого, а також елімінує авторитет органів державної влади. Крім того, невиконання судових рішень є потужним інформаційним фактором відтворення загальної злочинності. Масовість цих форм злочинної активності формує сигнальну систему, так чи інакше спрямовану на деструкцію державного механізму, правової системи у цілому. Це відбувається каналами інформаційної причинності, опосередкованої деформаціями суспільної свідомості, зокрема – поглибленням правового нігілізму на фоні падіння авторитету судової влади та зростання недовіри до неї. Тому запобігання злочинам, передбаченим ст. 382 КК України є необхідною умовою зміцнення державної влади та ефективного захисту прав і свобод громадян.

Аналіз дослідження проблеми. Теоретичним дослідженням протидії злочинам проти правосуддя приділялася увага такими вченими, як: Ю. В. Александров, М. І. Ануфрієв, М. І. Бажанов, В. І. Борисов, Ю. В. Баулін, В. В. Голіна, В. О. Глушков, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, О. Г. Кальман, В. М. Кудрявцев, О. М. Литвак, М. І. Мельник, С. С. Мірошніченко, А. А. Музика, В. І. Осадчий, П. Л. Фріс та інші. Визнаючи суттєвий внесок вказаних вчених у розробку заходів запобігання злочинів проти правосуддя, слід все ж зауважити на відсутності комплексних сучасних наукових розробок проблем протидії поширенню злочинів, передбачених ст. 382 КК України. Невід’ємним же елементом таких розробок є положення про особу злочинця, що мають враховуватись при формуванні відповідної системи кримінальної превенції.

Мета статті – здійснити типологію осіб, які вчиняють невиконання судових рішень, описати та пояснити їх кримінологічно значущі риси.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення вказаної мети нами було організоване опитування 320 працівників Державної виконавчої служби (далі – ДВС) України та збирання експертних оцінок 70 керівників слідчих підрозділів (Г)УМВМ Донецької, Дніпропетровської, Львівської, Херсонської, Харківської областей. Також здійснений аналіз

та узагальнення матеріалів 250 відповідних кримінальних проваджень, що перебували на розгляді у судах вказаних вище областей у період з 2006 по 2014 рік включно, у яких винесено обвинувальний вирок. В результаті аналітичної обробки отриманої інформації зроблено висновок про можливість виділення наступних критеріїв типології та наступних типів осіб злочинців.

В залежності від характеру сфери предикатної конфліктної соціальної взаємодії ми виділили такі умовні типи осіб злочинців:

1. *Публічно-конфліктний тип*, який характеризується невиконанням судового рішення у адміністративному (у адміністративних справах та справах про адміністративні правопорушення) чи кримінальному провадженні. В цьому випадку іншою стороною конфліктної криміногенної ситуації виступає публічна адміністрація – орган державної влади чи місцевого самоврядування. Але головним для виділення цього типу злочинця є не це, адже публічна адміністрація може виступати стороною і у низці господарських та цивільних справ (скажімо, тих, що стосуються вирішення трудових спорів і т.п.). Провідним характерологічним компонентом цього типу є те, що в результаті невиконання судового рішення відбувається у першу чергу – посягання на публічний порядок, тобто, на компетентнішу сферу держави й муніципалітету, і вже у другу – на правосуддя як механізм гарантування «життєздатності» першої. Таким чином, особа нехтує категоріями суспільного договору, концентровано вираженого у офіційно-владних інституціях, правових режимах їх функціонування та, зрештою, реальних організаційно-розпорядчих та інших правових актах.

У загальній структурі злочинів, винних у невиконанні судового рішення, частка тих, які відносяться до публічно-конфліктного типу становить близько 35%. При цьому їх морально-психологічні риси виявляють характерні ознаки: а) правового нігілізму, який, окрім іншого, ґрунтується на низькому рівні авторитету органів державної влади й місцевого самоврядування, недовіри до них; б) умовно сильних як базальних, так і системних вольових якостей (витримки, цілеспрямованості, рішучості), що дозволяють особі усвідомлено не лише не виконувати рішення суду як державного арбітра, а й нехтувати змістовним його компонентом, який так чи інакше пов’язується з іншим органом, що представляє публічну адміністрацію та досягати, таким чином, раніше поставленої цілі у сфері конфліктних інтересів. Як правило, такі особистості виявляють антисуспільні установки на середньому рівні спрямованості (таких – близько 95 % з числі аналізованого типу), який відображає зневажливе ставлення до державно-владних компонентів соціодинаміки. Хоча трапляються й особистості з антисуспільними установками, що сформувалися лише на нижньому рівні спрямованості (таких – близько 5%), тобто відносно конкретної типової ситуації. Зазвичай ці ситуації пов’язуються з несплатою штрафу за адміністративне правопорушення, вчинене водіями тран-

спортних засобів, а також, у поодиноких випадках, – службовими особами окремих органів державної влади.

2. *Приватно-конфліктний тип* злочинців, який складає близько 65% всіх засуджених, виявляється у випадках невиконання судових рішень у цивільних та господарських справах. Основною його відмінною рисою у порівнянні з публічно-конфліктним типом є те, що предмет невиконаного судового рішення перебуває у зоні тяжіння приватних інтересів окремих фізичних чи юридичних осіб і як такий не пов'язується злочинцем зі складовими публічного порядку. Таким чином, невиконання судового рішення є, перш за все, інструментом вирішення приватного конфлікту, який має локальний рівень виникнення та протікання. У зв'язку з цим особа має менш глибокі антисуспільні установки у державно-правовій системі ціннісних координат. Елімінація останніх є засобом, а не метою кримінальної активності. Хоча слід визнати, що невиконання судового рішення зазначеного характеру гіпотетично може стати фактором загострення криміногенних властивостей особистості, інтенсифікувати нігілістичні устремління та зумовити подальшу соціальну дезадаптацію особи, особливо коли йдеться про обтяжену фактом засудження стигматизацію, а в окремих випадках – й призонізацію.

Для приватно-конфліктного типу злочинців, як і для публічно-конфліктного, характерні сильні базальні та системні вольові якості. Поряд з цим, більш поширеними у порівнянні з попереднім є емоційні розлади. За оцінками експертів вони відмічаються приблизно у 20% випадків та представлені дисфорією, емоційною лабільністю й підвищеною тривожністю, що нерідко супроводжується проявами агресії як до стягувача, так і до працівників ДВС. Ця обставина видається цілком закономірною з огляду на сферу суспільних відносин, що генерують конфлікти соціальні взаємодії. Приватна сфера завжди є більш емоційно резонансною, оскільки є значно більш індивідуалізованою, а сам конфлікт, що в ній протікає, характеризується максимальним наближенням до вітальних інтересів.

В залежності від особливостей механізму злочинної поведінки можливо виділити такі типи осіб злочинців:

– *кримінально-активний* (складає близько 35 % всіх злочинців), для якого властивим є вчинення комплексу вольових активних дій, спрямованих на: а) приховування майна, на яке підлягає накладення стягнення за рішенням суду (наприклад, юридичне переоформлення його на родичів, продаж, міна, закриття банківських рахунків, переведення коштів в офшорні зони тощо); б) зникнення з місця проживання; в) надання неправомірної вигоди працівнику ДВС з метою підроблення документів та прийняття завідомо неправомірного рішення про закриття виконавчого провадження. Як зазначалося нами в попередньому підрозділі цієї роботи однією з найпоширеніших підстав останнього є відсутність майна, на яке підлягає накладення стягнення; г) офіційне звільнення із займаної посади з подальшим фактичним виконанням відповідних виробничих (посадових) функцій та отримання не облікового доходу з метою ухилення від накладання стягнення на заробітну плату (ухилення від сплати аліментів тощо); д) створення інших перешкод для виконання рішення суду. Перелік останніх – не вичерпний та залежить від особливостей криміногенної ситуації та особистісних якостей злочинця. Їх можливі комбінації дають підстави для виділення двох підтипів:

а) *кримінально-активний поміркований* (становить біля 95% всіх злочинців виділеного типу), що вирізняється обмеженістю арсеналу засобів протидії виконанню судового

рішення дій, які мають таємний чи інший неагресивний характер. Для цього підтипу не характерним є активний опір зовнішнім обставинам. При появі перших же перепон реалізації злочинного наміру, вони відмовляються від подальшої кримінальної активності;

б) *кримінально-активний агресивний* (складає близько 5% всіх злочинців виділеного типу), що виявляє експансіоністські властивості. Невиконання судового рішення набуває характеру відкритого протистояння з використанням широкого арсеналу засобів, в тому числі, що мають очевидно агресивну, деструктивну спрямованість. Як правило, такі особи характеризуються дуже сильними базальними та системними вольовими якостями, наявністю емоційних розладів, соціальною дезорганізацією;

– *кримінально-пасивний* (складає близько 65% всіх злочинців), якому властиве невиконання судового рішення через пасивне ігнорування його приписів, в тому числі й через уникнення зустрічі зі стягувачем, державним виконавцем, відмову отримувати рішення суду на руки, ознайомлюватися з його змістом, неповернення того чи іншого майна за рішенням суду тощо. Для кримінально-пасивного типу не характерними є сильні вольові якості. Протистояння з державно-правими інституціями, концентровано вираженими у рішенні суду, відбувається переважно на латентному рівні; від безпосереднього прямого протистояння (зі стягувачем, державним виконавцем і т.п.) особа відмовляється, бажаючи «залишатися в тіні» якомога довше.

За мотивацією злочинної діяльності осіб, які вчиняють невиконання судового рішення можливо поділити на наступні типи:

– *корисливий тип*. Корисливість як мотив вчинення злочину займає одне з провідних місць. Це не тільки поширений, але один з найсильніших мотивів, що штовхають людей на злочини. За силою свого каузального впливу на особистість, за динамічною здатністю викликати активність – зауважує Б. С. Волков – він не має собі рівних і може поступитися хіба що статевому інстинкту [1, с. 42]. Тому не дивно, що серед всіх злочинців, які вчиняють невиконання судового рішення, корисливий тип займає близько 65%. У кримінальній активності щодо невиконання судового рішення у цього типу превалює саме корисливе спонукання: збереження майна, прав на майно, уникнення грошових витрат і т. п. І в цьому виражається одна з найбільш суттєвих його специфічних рис: корисливість, як риса суто індивідуалістична, домінує у мотиваційному процесі над інтересами правосуддя – як загальною соціальною субстанцією. А це, в свою чергу, означає, що економічні та культурно-психологічні детермінанти невиконання судового рішення є ключовими в механізмі відтворення цього різновиду кримінальних практик. Більше детально ця думка буде розвинена в наступному розділі цієї дисертації;

– *нігілістичний*, для якого не є притаманним переважання корисливих спонукань. Судове рішення виконується через нехтування значенням суду, нівелювання його соціальної ролі. Інтереси індивідуальні ставляться вище за суспільні. У самому ж акті невиконання судового рішення міститься й певний елемент демонстративності у зневажанні законності й правопорядку. І в цьому сенсі для нігілістичного типу злочинця властивим є мотив самоактуалізації через прояв неповаги до суспільних цінностей, візуалізованих у контурах судової влади. Він є близьким до того, який у кримінальному законодавстві та науковій літературі прийнято називати хуліганським. Однак ним не обмежується. В основі нігілістич-

тичної поведінки можуть перебувати також і такі мотиви, як заздрість чи ненависть (скажімо, особиста неприязнь у вказаних проявах до особи стягувача за судовим рішенням). Загалом осіб злочинців, яких можливо віднести до нігілістичного типу в структурі злочинців досліджуваної категорії близько 15%;

– *корисливо-нігілістичний тип*. Потреба у його виділенні зумовлена необхідністю наукового описання цієї групи злочинців, які, вчиняючи злочин, передбачений ст. 382 КК України, не керуються яскраво вираженим прагненням корисливого характеру. Разом з тим присутній і певний майновий інтерес. Такі випадки, зокрема, мають місце в ситуаціях, коли предметом судового рішення є майнова вимога, задовольнити яку боржник (злочинець) об'єктивно здатний без суттєвих (критичних) особистих втрат. Однак, тим не менш, рішення не виконується, чим демонструється одночасно і зневага до цінності права, суду, і корисливе спонування.

На подібну мотиваційну складову злочинного діяння вказує і Б. С. Волков, зазначаючи, що «...власницький інтерес не завжди є інтерес корисливий. На його основі можуть виникати й інші спонування. Оцінка подібних випадків як вчинених з користі не вірно виражає соціально-психологічну сутність цих дій і причини, які викликають їх до життя» [1, с. 47]. Однак вчений обмежується лише констатацією наявності таких випадків у судовій практиці, не описуючи дійсний зміст подібного мотиву. Не претендуючи, звичайно, в межах цього дослідження запропонувати повне та максимально обґрунтований варіант вирішення цієї проблеми (адже це може бути здійснене тільки в межах окремого монографічного дослідження), зауважимо лише на тому, що немає достатніх підстав повністю виключати корисливу спонуку з мотиваційного процесу у подібних випадках, а так само і наділяти її домінантним значенням. Через це цілком можливо, вважаємо, надати таку умовну назву такому типу злочинців як корисливо-нігілістичний. Такі особи складають близько 5% від загального масиву тих, хто допускає злочинне невиконання судових рішень. При цьому вказівка на нігілістичність поряд з корисливістю вказує на наявність певного, яскраво не вираженого, особистого інтересу у механізмі злочинної поведінки, задоволення якого побічно здійснюється й через власницькі атрибути;

– *ідейний тип*, якому властиве гіпертрофоване почуттям справедливості: рішення суду сприймається злочинцем як законне, втім як таке, що не забезпечує утвердження моральних принципів людського співжиття. Як правило, така оцінка судового рішення формується через недосконале законодавство, наявність в ньому правових прогалин чи колізій, іншої невідповідності новітнім умовам суспільного розвитку. Поряд з цим доцільно вести мову і про переконаність особи у незлочинних порушеннях з боку суду при винесенні відповідного рішення: порушення процедури, чи-то основоположних засад правосуддя, конституційних принципів, норм суспільної моралі. При цьому останнє може безпосередньо не впливати з самого рішення суду, проте мати місце при більш глибокій ретроспективній оцінці конкретної життєвої ситуації, урегульованої судовим рішенням.

– *віктимний*. Злочинна поведінка ґрунтується на дійсній чи удаваній ідентифікації себе із жертвою злочину, внаслідок якого відбулося винесення рішення суду законного де-юре та не правового де-факто. Такий тип злочинця може формуватися внаслідок вчинення щодо нього предикатного злочину, який відноситься: а) до проміжної латентності: наприклад,

коли внаслідок обману особа зобов'язується передати певне майно, гроші чи здійснити певні дії майнового чи немайнового характеру, від вчинення яких в подальшому відмовляється. При цьому довести факт вчинення щодо неї злочину не вдається з об'єктивних причин; б) до категорії службових злочинів з боку працівників правоохоронних органів, суду (скажімо, службове підроблення, завідомо незаконне обвинувачення у вчиненні злочину, катування тощо);

– *конформний*, для якого невиконання судового рішення є виразом приналежності до певної соціальної групи: сім'ї, кола друзів, трудового колективу тощо. В цьому випадку превалює прагнення особи задовольнити потребу у приналежності та, таким чином, або само актуалізуватися, або уникнути стигматизації, що в тій чи іншій мірі може відбуватися у соціальних групах. Практично завжди така поведінка детермінована незадоволеною потребою у самоактуалізації. Демонструючи в тій чи іншій формі свою приналежність до групи, особа, тим самим, перебирає на себе й її чесноти, здобутки. У більш прагматичному зрізі – це означає залежність особи від зовнішнього середовища та переважання в ній екзогенних особистісних характеристик.

Окремо вважаємо за необхідне надати типологію *особи злочинця – державного виконавця*, який допускає невиконання судового рішення. Необхідність виділення його в окрему типологічну категорію зумовлено такими особливостями: а) державні виконавці наділені спеціальним правовим статусом, який наділяє їх широким спектром повноважень щодо вчення виконавських дій. Існує можливість використовувати ці повноваження всупереч інтересам служби; б) наявність у державних виконавців спеціальних знань у сфері виконавчого провадження, що дозволяє їм успішно приховувати сліди своєї злочинної діяльності, в тому числі й шляхом складання та використання підроблених документів. З урахуванням цих обставин можливо запропонувати наступну типологію:

1) *за мотивацією кримінальної активності:*

а) *корисливий тип*, для якого характерне поєднання невиконання судового рішення із отриманням неправомірної вигоди. По суті – це особа-корупціонер, ознаки якого детально розроблені в сучасній кримінологічній науці;

б) *нігілістичний тип* вчиняє невиконання судового рішення не через корисливі спонуки, а через недобросовісне ставлення до виконання службових обов'язків. При цьому, звичайно, не йдеться про необережні злочини. Мова йде про відсутність з тих чи інших причин мотивації на якісне забезпечення примусового виконання судового рішення. Такими причинами, як правило, виступають лінощі та значний ступінь службової завантаженості;

2) *за стійкістю та глибиною антисуспільної спрямованості:*

– *ситуативний тип*. В цілому характеризується позитивною спрямованістю особистості. Рішення про вчинення злочину приймається під впливом тяжких життєвих обставин за відсутності бачення легального виходу із ситуації, що склалася. Для такого типу є не характерним вчинення досліджуваного злочину з нігілістичних мотивів;

– *нестійкий тип*. Для нього властивим є нестійкість окремих елементів у підструктурі установок, диспозицій, які формують певні антисуспільні складові на нижчому рівні. Такі особи є як правило екзогенними особистостями: при наявності пропозиції неправомірної вигоди задля ухилення від виконання судових рішень цей тип осіб зазвичай не відхиляє її, однак практично ніколи не виступає ініціатором вчинення злочину. Разом з цим може мати місце і вчинення

злочинів з нігілістичних мотивів, однак, з обов'язковим поєднанням із несприятливими зовнішніми обставинами;

– *злісний тип*, для якого характерним є достатньо стійка орієнтація на отримання неправомірної вигоди від службової діяльності. Така особа схильна ініціативно створювати криміногенні ситуації стосовно отримання неправомірної вигоди як умови сприяння у невиконання судового рішення. Для такої категорії осіб в рівній мірі властиві як корисливі, так і нігілістичні мотиви вчинення злочину, передбаченого ст. 382 КК України: рішення про вчинення злочину приймається легко без морально-психологічних обтяжень;

– *особливо злісний* характеризується найглибшим ступенем антисуспільної спрямованості. Службова діяльність розглядається виключно як сфера злочинного збагачення. Як правило, такі особи займають посади, пов'язані з виконанням адміністративно-розпорядчих функцій. В результаті зібраних нами експертних оцінок вдалося встановити, що поширеним явищем в системі ДВС є організація поборів з підлеглих керівниками підрозділів різного рівня. Тобто такі особи не є безпосередніми виконавцями злочинів, передбачених ст. 382 КК України, проте розглядаються як організатори, підбурювачі. Не виключається наявність корупційних зв'язків з працівниками прокуратури для прикриття злочинної діяльності.

Загалом же проблемі злочинності серед працівників ДВС України має бути приділене окреме монографічне дослідження. Тому запропоновану нами вище типологію злочинів – працівників ДВС, які винні у невиконання судового рішення, слід розглядати як один з аспектів цієї широкої наукової кримінологічної тематики.

Висновок. Таким чином, підсумовуючи дослідження осіб, які вчиняють невиконання судового рішення, зауважимо, що різноманітність їх кримінологічно значущих рис зумовила можливість надання широкої їх типологічної характеристики. Слід зауважити, що одна і та ж особа одночасно може відповідати кільком типам.

Література:

1. Волков Б. С. Мотивы преступлений (уголовно-правовое и социально-психологическое исследование) / Б. С. Волков. – Казань: Из-во Казан. ун-та, 1982. – 150 с.

Лагода К. А. Типология лиц, совершающих неисполнение судебных решений (ст. 382 УК Украины)

Аннотация. Статья посвящена типологии лиц, совершающих неисполнение судебных решений. Основными критериями типологии выбраны деление сфер предикатных конфликтных социальных взаимодействий, механизм и мотивацию преступного поведения. Сделан акцент на необходимости отдельного исследования личности преступник – государственного исполнителя. Всего выделено 18 типов преступников. При этом отмечается, что одно и то же лицо одновременно может соответствовать нескольким типам.

Ключевые слова: неисполнение судебного решения, преступник, типология, сфера конфликтного социального взаимодействия, механизм, мотивация, государственный исполнитель.

Lagoda K. The typology of persons committing judgments' non-execution (Art. 382 of the Criminal Code of Ukraine)

Summary. The article is dedicated to the typology of persons committing judgments' non-execution. The main criteria of typology is chosen division of the spheres of predicative conflict social interaction, criminal conduct's mechanism, motivation of criminal activity. It is emphasized on the need for a separate study of the offender's personality – the state executor. Total allocated 18 types of criminals. However, it should be noted that the same person can simultaneously have several types.

Key words: judgments' non-execution, offender, typology, spheres of conflict social interaction, mechanism, motivation, state executor.